

מסורת הש"ס

- א. (הביוטיו) כמזכות קה. ב.
- ב. ב"ק לב. א (כשניו קצת).
- ג. עין ב"ר פי"א.
- ד. חלוקי קיא. א.
- ה. (הביוטיו) ניטין לר. א.
- ו. שבת קיד. א. יומא כג. ב.
- ז. קידושין מא. א.
- ח. ילקוט בראשית יז. שם ישעיה תצו.

גרסות

מאניה מעלי שבת בכתי"י במעלי שבתא ומכסי וככתי"י אחרים : מאני מעלי ומכסי, דשינא בכתי"י : דסינא, ובכסות : דשאנא. בסיניה בכתי"י : בסריניה.

לשון

מתקא
מקור המלה הוא בפרסית הבינונית והחדשה taxa, taxtak, ומשמעה דה, לוח, ובמובן פשוט היא קשורה עם המשמעות כסא.
גונרא
הכינוי ל"כוש" בפרסית הוא gund והמלה גונרא היא אחת המלים הרבות הנזרות משורש זה שמשמעותו כוש, כנז.

החיים

אסתרי פשיטי

אסתר קורינתי

אסתר הוא שם של משקל ושל מטבע פנוי. מקור המלה הוא ביוונית ἀστεράס. היו מטבעות שונים כערכים שונים בשם זה, והם מקבילים ברך כלל למזבח התלמודי "טלע". בעיקר מדובר על אסתר השוה ארבעה דינרים (שלע צורי) ועל אסתר קטן שקרכו רק חצי דינר (שלע מרינה). אסתרים קטנים אלה הם הקרויים אסתרי פשיטי (פשוטים).

עבידנא יומא טבא לרבנן [ישולוס לי שכרי שכאשר רואה אני תלמיד חכם המשלים את המסכת שלמד עושה אני יום טוב לחכמים]. אמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא לא מוויגנא רישי אבי סדיא כמה דלא מהפיקנא בזכותיה [ישולוס לי שכרי שכאשר בא תלמיד חכם לפני לדין, איני מניח ראשי על הכר עד שאיני מהפך בזכותו] עד כמה שאפשר, לפי התנאים ולפי טענותיו. אמר מר בר רב אשי: פסילנא ליה לצורבא מרבנן לדינא [פסול אני לתלמיד חכם לדרן אותו] מאי טעמא - דחביב עלי כגופאי [מה טעם - שהוא חביב עלי כגופי] ואין אדם רואה חובה לעצמו.

א ומעתה חוזרים לענין עונג שבת וכיבודה. ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא [ר' חנינא היה מתעטף ועומד עם חשכה ערב שבת], ואמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה. ר' ינאי לביש מאניה מעלי שבת [ר' ינאי היה לובש בגדיו ערב שבת]. ואמר: בואי כלה בואי כלה. רבה בר רב הונא איקלע לבי רבה בר רב נחמן. קריבו ליה תלת סאווי טחי. [רבה בר רב הונא נדדמן לבית רבה בר רב נחמן הביאו לפניו שלשה סאים ריקים משוחים]. אמר להו: מי הוה ידעיתון דאתינא? [אמר להם: וכי ידעתם שאני בא] והכנתם כל זה לכבודי? אמרו ליה: מי עדיפת לן מינה [האם אתה עדיף לנו ממנה, מן השבת]? ורקיקים אלה לכבוד שבת הוכנו. ר' אבא זבן בתליסר אסתירי פשיטי בישרא מתליסר טבחוי [ר' אבא קנה לכבוד שבת בשלש עשרה מעות בשר משלשה עשר טבחים] כדי שיהיה לו בשר מכל הסוגים ומן המובחר, ומשלים להו אצינורא דדשא [והיה מניח את הבשר על פתח הבית] וממחר להביא בשר אחר. ואמר להו: אשור הייא אשור הייא! [הייה מזרו את המכשלים מהרו ועשו, מהרו ועשו]. ר' אבהו הוה יתיב אתכתקא דשינא ומושיף גורא [ר' אבהו היה יושב על כסא שן ונופח באש] לבישול סאכלי השבת כדי שתתף את עצמו בהכנות השבת. רב ענן לביש גונדא [רב ענן היה לובש בגד שחור פשוט] מיוחד לכבוד הכנות שבת, ששינו מבית מדרשו של ר' ישמעאל: בגדים שבשל בהם קדירה לרבו אל ימוזג בהם כוס לרבו, ונמצא שבעת ההתעסקות במלאכות שאינן חשובות יש ללבוש בגדים מתאימים לכך. רב ספרא מחריץ רישא [רב ספרא היה חורץ ראש בהמה] שמכניגם לאכילה בשבת, רבא מלח שיבוטא [היה מולח את הדג שיבוטא] היה מולח את התרד להכנת שבת. רב הוה נכסיה פרים סילקא [היה חותך את התרד להכנת שבת]. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי [היו חותכים עיבי, ר' זירא מצת ציתותי] [היה מכין עינים וקדש להדלקה]. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל. מכתף ונפיק [היה מכתף על כתפו ונכנס, מכתף ויוצא]. אמר: אילו מקלעין לי ר' אמיר, אילו מי לא מכתפינא קמייהו [אילו היו באים אלי ר' אמיר ור' אסי האם לא הייתי מכתף לפניכם]? וכן ראי לעשות לכבוד שבת. ואיכא דאמרי, ר' אמיר ור' אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפיקי. אמרי: אילו איקלע לן ר' יוחנן מי לא מכתפינא קמייהו? [אמרו: אילו נדדמן לנו ר' יוחנן האם לא היינו מכתפים לפניו]!

עבידנא יומא טבא לרבנן - לתלמידים. ראש ישיבה היה. תיתי לי - ישולוס שכרי. דכי אתי צורבא מרבנן כו' - שחיבת תלמידי חכמים עלי. דלא מוויגנא רישא אבי סדיא = איני מניח ראשי על הכר. כמה דלא מהפיקנא ליה בזכותיה - עד שארצה אם יש נדדנריו לזכותו. מתעטף - נכנסים תלמי. בואי כלה - הכי קרי ליה לשנית שבת, מתוך חנינות. טחי - ריקין, טחין פניהן בשומן אליה לו נשמן. מי עדיפת לן מינה - כלום אתה חשוב לנו מן השבת? לכבוד שבת הכניסנו, וללא היינו יודעים שתנא. מתליסר טבחוי - לטעום בשבת מן המונחר. אסתירי - סלעים. איסתירי פשיטי - סלעים מדינה, והן אחת משמונה ומשלים להו אצינורא דדשא - לפני כולם להניח לו הנשר היה מוזמן להן מעותיהן על פתח, ולומר להן: "אשור הייא" - התאשרו והתחזקו מהר כלומנותיכם, למהר ולחזור ולמוכר ולהתעסק ברכי שבת. ולי רחא: ומשלים להו אצינורא דדשא - כשהיה מניח ראשונה היה נותנה לשתיים המכניגים סעודתו על פתח ביתו, ולא היה נכנס אלל ממחר לחזור ולהניח אחרת, ולומר להן לשתיים: אשור הייא - התאשרו מהר להכין את זה, צעוד שלכך להניח את זה. אתכתקא דשינא = פשוטו"ל של שן, שחשנו היה ועשיר. ומושיף גורא - נופה גרם: גורא לכבוד השבת. ורינו לוי גרם: אתכתקא דשאנא - תורה. לביש גונדא - כלי שחור. להודיע שהיום אינו כדי להתנהג בחשיבות מלחמסק נכנשילי שבת, ולא יטנף נגדיו ננישול קדירות. דתגא דבי ר' ישמעאל כו' - ננישול קדירה מוטף נגדים. מחריץ רישא - חסר היה גם ראש נהמה לחרוץ, מחרכו הוא נעלמו. פרים - לשון פרומים, ממתך. מצת ציתותי - מליית האור נעלים דקים. מכתף ועייל מכתף ונפיק - צענד שבת יולא ונכנס להניח תמיד משאות כלי תשמיש ונגדיו מופש ומגדים, כלום שמקבל את רצו נניח, ומראה לו שהוא חשוב עליו וחרד לכבודו לטרוח ולהרבות נשיל. מוקר שבי = מכנד שנתות. אמרי ליה כלדאי - להאי נכסי. כלדאי = חוזים נכוכים. אכיל להו - סופך ליפול נידו. אוחבה בסיינה - עשה לו כונע של לבד, ושנצו נמשנלות של זה, וקנע נו מרגליות, וקנע את זו עמהם. בסיינה = כונע. ורינו הלוי גרם: נסדיינה - נסודרה. וראשון הגון לי, והוא לשון ר' יצחק ציר יהודה.

א ירבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי לביש מאניה מעלי שבת, ואמר: בואי כלה בואי כלה. ירבה בר רב הונא איקלע לבי רב נחמן, קריבו ליה תלת סאווי טחי. אמר להו: מי הוה ידעיתון דאתינא? אמרו ליה: מי עדיפת לן מינה. רבי אבא זבן בתליסר אסתירי פשיטי בישרא מתליסר טבחוי, ומשלים להו אצינורא דדשא, ואמר להו: האשור הייא, אשור הייא! רבי אבהו הוה יתיב אתכתקא דשינא ומושיף גורא. רב ענן לביש גונדא; ודתנא דבי רבי ישמעאל: בגדים שבשל בהן קדירה לרבו - אל ימוזג בהן כוס לרבו. ירב ספרא מחריץ רישא - רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגי, רב פפא גדיל פתלתא. רב הסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. רבי זירא מצת ציתותי. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק, אמר: אילו מקלעין לי רבי אמיר ורבי אסי מי לא מכתפינא קמייהו?! ואיכא דאמרי: רבי אמיר ורבי אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפיקי, אמרי: אילו איקלע לן רבי יוחנן, מי לא מכתפינא קמייהו!?

ב יוסף מוקיר שבי, הוה ההוא נכרי בשבבותיה, דהוה נפיש נכסיה טובא. אמרי ליה פלדאי: כוליהו נכסי - יוסף מוקר שבי אכיל להו. אול זבנינהו לכולהו נכסי, זבן בהו מרגניתא, אותבה בסייניה. בהדי דקא עבר מברא - אפרחיה זיקא, שדייה במיא, בלעיה כוורא.

ההוא נכרי בשבבותיה דהוה נפיש נכסיה טובא [יוסף מוקר שבי, היה נכרי אחד בשבבותו שהיו מרובים נכסיו ביותר] אמרי ליה כלדאי: כולהו נכסי יוסף מוקר שבי אכיל להו [אמרו לו לנכרי החיים בכוכבים: כל הנכסים שלך, יוסף מוקר השבתות יאכל, יקבל אותם]. אול זבנינהו לכולהו נכסי, זבן בהו מרגניתא אותבה בסייניה [הלך הנכרי מכר את כל נכסיו, קנה בהם מרגלית והניחה בכובעו]. בהדי דקא עבר מברא אפרחיה זיקא, שדייה במיא בלעיה כוורא [כאשר עבר במעברות הפרח הרוח את הכובע, השליכו במים, ובלעו דג].

אורח ההלכה

סיום מסכת / מצוה לשמוח ולעשות פנחה כשפסיים ליפור מסכת, והיא פנחה (ש"ע י"ד רמב"ם, כו, בהנהגת) מצוה וכרבי אבי.
דיו תלמיד חכם / ראוי אף לרין להפור בזכות תלמידי חכם, וכרבי רבא. (שם חז"ם טו, א)
קבלת שבת / ראוי לראש וללבוש כנדים נאים בלבית השבת, ויקבלה כשפחה. ואינו נוחים לומר מלין כוורא ונצא לקראת שבת המלכה, ובואי כלה כלה כבוד שבת פסח ילכה דודי"י הנאמר בלבית שבת, וכמנחם הכתובים. (שם או"ח רסב, ג)

עיונים

מתקא דשינא / מסור זה בא להרגיש שאף שהיה ר' אבהו עשיר ביותר לא נמנע מלעשות כעצמו עבודה לכבוד השבת, והיה מראה שהוא מכבד כזה את המצוה תוך ישיבתו על כסא שו.
לביש גונרא / נראה כי רב ענן חולק על ר' אבהו וטבור כי למלאכות ההכנה לשבת יש ללבוש כנדים פשוטים ולא כנדי פאר, וכרבי ר' ישמעאל (רא"ם תרוביק).
מקורות
מקור המלה הוא בפרסית הבינונית והחדשה taxa, taxtak, ומשמעה דה, לוח, ובמובן פשוט היא קשורה עם המשמעות כסא.

תריסר עיליתי דדינרי — עליות ווללות דינרי זכא. וגוונולל צעלולל הולל, כלוונר: הון עתק וולל. כך פירש רבינו הלוי. וכן צכל ווקוס, כנון תליסר גוולל ספיקי טריפתא (חולין לה, ז), וכן תליסר טנהי ללעיל. במה הן זוכין — לעושר גדול כזה. לה' הארץ — דלין לנו רשלין ליהנות

עד שנגרך שמו צנרת הלסס. והארץ נתן לבני אדם — על ידי ונתתו כהנינו הטובה הזאת. מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד — ונדכתיב "וקרחת לשנת עונג וכלל ד"לקדוש ה'" ללו לשנת קלי. וכבדתו — לשנת ויהרה. לוי ניוס הכיפורים — הא כתיב ניה וכוונד. להקדים — זמן סעודת שנת לזמן סעודת חול, וזהו כנונד. לאחר — וזהו כנונד, שהול מתלוס ללכול. במאי נשנייה — צנולל נשנינו משר יומס? אי רגיליתו לאקדומי — סעודתכס צנקר — אחרוה. רב ששת — סני נהור היה ולינו רולס עת הלכילה, וכשהיה לורש נשנת מושיב התלמידים צנוקס שתייע סס הקונה לעת האוכל, כדי שינטערו ויונהרו לקוס. דמטי טולא — שינטענו. הייא = ויהרה.

תוספות

בתליסר עיליתא דינרי — אמר רבינו תם: העיליתא שם כלי הוא. כדאמרין ברוש "כיצד מעבדין: (עירובין נג, ב) עלת נקפת בכר.

רב אמר להקדים ושמאל אמר לאחר — ולא פליגי אלא רב איירי בהרכו לאחר, ושמאל איירי בהרכו להקדים. כדאמרין במורה.

אֶסְקוּה אֵייתוּה אַפְנִיא דְמַעְלֵי שְׁבֻתָא. אֲמַרִי: מֵאן זְבִין כִּי הִשְׁתָּא? אֲמַרִי לְהוּ: זִילוּ אַמְטִיּוּהוּ לְגַבֵּי יוֹסֵף מוֹקֵר שְׂבִי דְרַגִּיל יוֹסֵף מוֹקֵר שְׂבִי, דְרַגִּיל דְזַבִּין. אֲמַטִּיּוּהוּ נִיְהִלְיָהּ, זְבַנְיָהּ. סְקַרְעִיָהּ, אֲשַׁכַּח בֵּיה מְרַגְנִיתָא, זְבַנְיָהּ בְּתַלְיִסְר עֵילִיתָא דְדִינְרֵי דְדִהְבָּא. פֻּעַע בֵּיה הוּא סָבָא, אֲמַר: מֵאן דִּיזְיֵף שְׁבֻתָא — פְּרַעֲיָה שְׁבֻתָא.

ג יבְעָא מִיְנִיה רַבִּי מְרַבִּי יִשְׁמַעְיָל בְּרַבִּי יוֹסִי: עֲשִׂירִים שְׁבַאֲרֵץ יִשְׂרָאֵל בְּמָה הֵן זֹכִין? אֲמַר לֹו: בְּשִׁבִיל שְׁמַעְשָׂרִין, שְׁנַאֲמַר "עֵשֶׂר תַּעֲשֶׂר" — יֵא עֵשֶׂר בְּשִׁבִיל שְׁתַּתְעֲשֶׂר. שְׁבַבְבֵל בְּמָה הֵן זֹכִין? — אֲמַר לֹו: בְּשִׁבִיל שְׁמַכְבָּדִין אֶת הַתּוֹרָה, וְשִׁבְשָׂאֲר אֶרְצוֹת בְּמָה הֵן זֹכִין? אֲמַר לֹו: בְּשִׁבִיל שְׁמַכְבָּדִין אֶת הַשְּׁבֻתָּה. יִבְדָּאֲמַר רַבִּי חֵיָא בַר אָבָא: פֻּעַם אַחַת נְתַאֲרַחְתִּי אֶצֶל בַּעַל הַבַּיִת בְּלוּדְקִיא, וְהִבִּיאוּ לְפָנָיו שְׁלַחַן שֶׁל זֶהָב מְשׁוּי שֶׁשָּׁה עֶשֶׂר בְּנֵי אָדָם, וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שְׁלֹשְׁלָאוֹת שֶׁל כֶּסֶף קְבוּעוֹת בּוֹ, וְקַעְרוֹת וְכוּסוֹת וְקִיתוּנִיּוֹת וְצִלּוּחִיּוֹת קְבוּעוֹת בּוֹ, וְעָלְיוּ כָל מִיְנֵי מֵאֲכָל וְכָל מִיְנֵי מְגָדִים וּבְשָׂמִים, וְכִשְׁמַנִּיחִים אוֹתוֹ אוֹמְרִים: "לֵה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ וְגו'". וְכִשְׁמַסְלִקִין אוֹתוֹ אוֹמְרִים "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לֵה' וְהָאֶרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם". אֲמַרְתִּי לֹו: בְּנֵי, בְּמָה זֹכִית לְכָךְ? אֲמַר לִי: קָצַב הַיִּיתִי, וּמְכַל בַּהֲמָה שֶׁהִיתָה נָאָה אֲמַרְתִּי: זֹו תְהֵא לְשֻׁבְתָּה. אֲמַרְתִּי לֹו: [אֲשֶׁרִיךְ שְׁזִכִּיתָ], וּבְרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁזִּיכְךָ לְכָךְ.

ד יֵאמַר לֹו קִיסַר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא: מִפְּנֵי מָה תְּבַשִּׁיל שֶׁל שְׁבֻת רִיחוֹ גוֹדֵף? — אֲמַר לֹו: תְּבַלִּין אַחַד יֵשׁ לָנוּ, וְשֻׁבְתָּ שָׁמוּ, שְׁאֲנוּ מְטִילִין לְתוֹכוֹ — וְרִיחוֹ גוֹדֵף. אֲמַר לֹו: תֵּן לָנוּ הֵימָנוּ! — אֲמַר לֹו: כָּל הַמְשָׁמֵר אֶת הַשְּׁבֻתָּה — מוֹעִיל לֹו, וְשְׂאִינוּ מְשָׁמֵר אֶת הַשְּׁבֻתָּה — אֵינוּ מוֹעִיל לֹו.

אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא: מאי דכתיב "ולקדוש ה' מכבד"? — אמר ליה: ייזה יום הכפורים, שאין בו לא אכילה ולא שתיה. אמרה תורה: כבדהו בכסות נקיה. וכבדתו רב אמר: להקדים, ושמאל אמר: לאחר. אמרו ליה בני רב פפא בר אבא לרב פפא: כגון אנן דשכיח גישנייה? — אמר להו: אי רגיליתו לאקדומי — אחרוה, אי רגיליתו לאחרוה — אקדמוה. רב ששת, בקיטא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שימשא, בסיתוא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא טולא, כי היכי דליקומו הייא. רבי זירא

אסקוה אייתוה אפניא דמעלי שבתא (הוציאוהו והביאוהו לאותו דג עם חשיכה בערב שבת) אמרי: מאן זבין כי השתא (שאלו מי קונה בשעה כמו זו)? אמרי להו: זילו אמטיוהו לגבי יוסף מוקר שבי דרגיל דזבין (אמרו להם לדייגים: לכו הביאוהו ליוסף מכבד השבתות הרגיל לקנות) הרבה לכבוד שבת. אמטיוה ניהליה זבניה, קרעיה אשכח ביה מרגנתיא (הביאוהו אליו קנה אותו, קרע אותו מצא בו מרגלית) זבניה בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא (מכר אותה בשלשה עשר כלים מלאים דינרי זהב) (תוספות). פגע ביה ההוא סבא, אמר: מאן דיזיף שבתא, פרעיה שבתא (פגש אותו זקן אחד אמר: מי שלוהה לשבת השבת פורעת לך).

ג בעא מיניה (שאל ממנו) רבי מר' ישמעאל בר' יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין לעושרם? אמר ליה: בשביל שמעשרין, שנאמר: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה" (דברים יד, כב). ודרשו חכמים: עשר בשביל שתתעשר, ושאל: עשירים שבבבל שאין בה תובת מעשר מן התבואה במה הן זוכים? אמר לוי: בשביל שמכבדים את התורה ואת החכמים שבבבל, ועשירים שבשאר ארצות שאין חכמי תורה מצויים בהן במה הם זוכים? אמר לוי: בשביל שמכבדים את השבת, שאמר ר' חייא בר אבא: פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא, והביאו לפניו שולחן של זהב משאוי ששה עשר בני אדם, ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו, ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים, וכשמניחים אותו אומרים: "לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה" (תהילים כז, א) וכשמסלקים אותו אומרים: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (שם קטו, טז). אמרתי לוי: בני, במה זכית לכך? אמר לוי: קצב הייתי ומכל בהמה שהיתה נאה, אמרתי: זו תהא לשבת. אמרתי לוי: אשריך שזכית, וברוך המקום (השם) שזיכך לכך.

ד אמר לוי קיסר לרי יהושע בן חנניא: מפני מה תבשיל של שבת ריחו גודף וערב? אמר לוי: תבלין אחד יש לנו ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו וריחו גודף. אמר לוי: תן לנו הימנו. אמר לוי: כל המשמר את השבת — מועיל לו תבלין זה, ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו. אמר ליה ריש גלותא (אמר לו ראש הגולה) לרב המנונא: מהו פירוש הכתוב "ולקדוש ה' מכבד"? — אמר אמרה תורה: כבדהו אם כן בכסות נקיה, ומה שנאמר בשבת "וכבדתו", רב אמר: להקדים סעודת השבת כדי שיגבר תיבוננו. אמרו ליה בני רב פפא בר אבא לרב פפא: כגון אנן דשכיח לן בישרא וחמרא כל יומא, במאי נשנייה? [אמרו לו בני רב פפא בר אבא לרב פפא: כגון אנחנו שמצוי לנו בשר ויין כל יום במה נשנה אותו בשבת]? אמר להו: אי רגיליתו לאקדומי — אחרוה, אי רגיליתו לאחרוה — אקדמוה. רב ששת, אמר רגילים אתם לאחרה — הקדמוה] ויהא בכך שינוי ניכר ביום השבת. רב ששת בקייטא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שימשא (רב ששת בקיץ היה מושיב את החכמים השומעים דבריו במקום שמגיעה אליהם השמש). בסיתוא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא טולא (בחורף היה מושיב את החכמים במקום שמגיע הצל) כי היכי דליקומו הייא (כדי שיקומו בזריזות) לאחר גמר שיעורם, ולא יתעכבו לשאת ולתת בדברים ויבטלו מעונג שבת. ר' זירא

אורה ההלכה

כבוד יום הכיפורים / אף שאין ביום הכיפורים אכילה ושמחה, יום חג וקרובה הוא ולובשין בגדים נאים לכבוד יום הכיפורים, וכדברי הגמרא. (שם תרי, ד)

אכילה סעודת שבת / ראוי לשנות בסעודות שבת מבשאר ימי השבוע, שאף אם אוכל סעודה גדולה ככל יום, ישנה כזמן הסעודה בשבת (בהנחה הרמ"א עפ"י הסו"ר). וכן יגה בקרימה ואיחור בזמן הסעודות באופן שמהו יתענג יותר. (שם רפח, ז)

שבת ושבת / נראה כי ר' יהושע התכוון לענין קדושת יום השבת ולא לצמח השבת הבא לתיבול מאכלים, ומשום כך היה צריך לומר לבסוף שרק המשמר את השבת תבלין של שבת מועיל לו (מהרש"א).

רב ששת ותלמידיו / ולעיקר הדברים אין צורך בהדגשתו של רש"י שרב ששת היה עיור, אלא הושיב רב ששת את תלמידיו במקום כזה שלא יבואו לשהות בו אחר דרשתו ויקומו מעצמם לענג את השבת (מהרש"א).

מסורת הש"ס

ט. פסי"ר פכ"י (בשנינו רב). ועיין ב"ר פ"א.

י. ב"ר פ"א (בשנינו שמות).

יא. תענית ט, א.

יב. ב"ר פ"א (בשנינום והרחבה). פסיקתא רבתי פכ"ג, ילקוט כראשית סז. שם ישעיה תצו.

יג. ב"ר פ"א (בשנינו שמות). פסי"ר פכ"ג (בשנינו רב).

יד. ויקר פל"ה ילקוט ישעיה תצו.

העולם

השבת (שבת ריחני) **Anethum graveolens** הוא עשב חד (או דו) שנתי ממשפחת הכוכביים.

הצמח מניע לנכחה של 50-80 ס"מ ולו פרחים צהובים קטנים ערוכים ככוכבים העלים שסועים לאונות המזיגות חסוסים. לצמח ריח אופייני עליו השבת משמשים כתבלין אם כמו שהב, ואם כמרכיבים בשאר כבשים או כשהם מבושלים כמרק. כן משתמשים בורעי השבת ובשמן המופק מהם. בימי המשנה והתלמוד היה השבת צמח תבלין חשוב שגדלוהו בנגות הירק. בימינו נירטלו נדיר, אולם הצמח נרץ עדיין פרא במקומות שונים.

מסורת הש"ס

- א. ילקוט ישעיה תו.
- ב. ילקוט ספר שופטים מו.
- ג. שו"ת לא (בשנינו רב).
- ד. סנהדרין ק"ב.
- ה. סנהדרין ק"א א.

גרסות

- אזוי זוי בכתיב: אזוי זוי.
- גור דינו בכתיב ובמקורות: גור דינו שש שבטים שנת.
- שואמרים: אמן בכתיב ובמקבילה: שאומר אמנים.
- אל מלך נאמן בכתיב: ...נאמן ואמרו זה: אתה מלך נאמן.

לשון

- מלוגמא
- מקור המלה הוא ביוונית μάλαγμα ומשמעה — תחבושת שמניחים על פצע.

מהדר אזוי זוי דרבנן. אמר להו: במטותא מינייכו לא תחללוניה [ר] זירא היה מחזר אחר זוגות חכמים המשותחים ביניהם בשבת ואמר להם: בבקשה תמס אל תחללוהו] את יום השבת. שאין ראוי לבטל את עונג השב.

מהדר אזוי זוי דרבנן — כשהיה רואה אותן זוגות זוגות ונזדרין בתורה — נחזר אחריהם ולוור להם: נושיתל ונכון לכו והתעסקו בעונג שבת, ולא תחללוניה לנעל תענוגים. ויכלו — הקדוש צריך הוא. וזה שנוספר צנחנו של ווקוס ונצנה של שבת. יסדר אדם שלחנו בערב שבת — לילי שנת. במוצאי שבת — נניו כבוד שנת לליות זיליתו דרך כבוד, כאלם הנוגיה לת הנולך זלאתו ון העיר. חמין — לשחת ולחזן. מלוגמא = רפואה. אכליה אריא — לעגל הרואי לשחוט. בכל כחו — נכל כוונתו. בפרוע פרעות — זיטול פורעניות. כנון פרוע דוותרנונין נכל בהתנדב עם ברכו — כשנתנדנין ישראל לנרך לת נוראן. כי פרוע — כי פרעו להרן" — ענינה זרה. והכי קתור: נהנכל פריעות עבודה זרה, ששתקע ותשתכח שלל זכר עינים — תזיס "התנדב עס" הוא. אל מלך נאמן — כך נועיד על נוראו, שהיא אל נולך נחון.

מהדר אזוי זוי דרבנן, אמר ליה: במטותא מינייכו, לא תחללוניה.

א אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי: אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר "ויכלו". דאמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו" מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. שנאמר "ויכלו", אל תיקרי [אל תקרא] "ויכלו" אלא ויכלו. כלומר: שניהם, הקב"ה והמזכיר ואומר דבר זה, נעשו בו שותפים כאילו שניהם יחד כילו את המלאכה. אמר ר' אלעזר מנין שהדיבור כמעשה — שנאמר "בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם" (תהלים לג, ו). אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו" שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם בכל עת מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו "וה עונג וחטאתך תכופר" (ישעיהו ו, ו). ר' יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו. מלאך אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומיטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו.

ב אמר ר' אלעזר: לעולם יסדר אדם שלחנו בערב שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית. ואמר רבי חנינא: לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית. חמין במוצאי שבת — מלוגמא, פת חמה במוצאי שבת — מלוגמא. רבי אבהו הוה עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא, הוה אכיל מיניה כוליייתא. כי גדל אבימי בריה, אמר ליה: למה לך לאפסודי כולי האי? נשבוק כוליייתא ממעלי שבתא. שבקוהו, ואתא אריא אכליה.

ג אמר רבי יהושע בן לוי: כל העונה "אמן יהא שמיה רבא מברך" בקל כחו — קורעין לו גזר דינו, שנאמר "בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'". מאי טעמא "בפרע פרעות" — משום ד"ברכו ה'". רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה — מוחלין לו, כתיב הקא "בפרע פרעות" וכתיב התם "כי פרע הוא". אמר ריש לקיש: כל העונה אמן בקל כחו — פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמנים". יאל תיקרי 'שומר אמנים' אלא 'שואמרים אמן'. מאי אמן? — אמר רבי חנינא: אל מלך נאמן.

ד אמר רב יהודה בריה דרב שמואל משמיה דרב: אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת, שנאמר "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגו' והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה" מאי "ולא תכבה"?

תוספות

ומצא נר דלוק ושולחן ערוך — ואם תאמר: דאמר בריש "ערבי פסחים" (ק, ב): ושון שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש! ייש לומר: דערוך הוא במקום אחר, אלא שאין מביאין אותו עד אחר הקידוש, כי היכי דתייתי סעודתא ביקרא דשבת, כדאיחא בשאלתיה דרב אחאי. ודוכא בימיהם שהיו להם שלחנות קטנים לפני כל אחר יאחר, אבל שלנו גדולים הם, וקשה לטלטלם.

כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו — פירושו: בכל כוונתו, וכן פירש רש"י. ורבינו יצחק אומר: דיש כפסיקתא במעשה דר' ישמעאל בו אלישע דקאמר התם: כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ואומרים יהא שמיה רבא מברך בקול רם — מבטלים גזירות קשות.

אמר ר' חנינא אל מלך נאמן — צריך להרהר בו בשעה שאימר אמן.

אמר רבי יהודה בריה דרב שמואל משמיה דרב: אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת, שנאמר "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגו' והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה" מאי "ולא תכבה"?

אמר רב יהודה בנו של רב שמואל משמו של רב: אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת, שנאמר "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגו' והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה" (ירמיהו י"ז, כז). ושואלים: מאי [מה] פירוש] ולא תכבה?

אמר רב יהודה בנו של רב שמואל משמו של רב: אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת, שנאמר "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגו' והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה" (ירמיהו י"ז, כז). ושואלים: מאי [מה] פירוש] ולא תכבה?

נר דלוק ושולחן ערוך / מצוה לסדר מבעוד יום את השולחן והמטות ושאר עניני הבית כדי שיהא הבית מוכן לקראת שבת ככואו מבית הכנסת. (שם רסכ, א)

סידור שולחן כערב שבת / לעולם יסדר אדם שולחנו בסעודת ערב שבת, ואפילו אינו זקוק אלא לאכילת דבר מועט, מפני כבוד השבת. וכדברי הנמרא כאן. (ירמכ"ס, ספר זמנים, הלכות שבת פ"ל ה"ה)

סעודת מוצאי שבת / ראוי לסדר שולחנו במוצאי שבת, ואפילו אינו צריך אלא לכזית, כדי לכבד את השבת אף ביציאתה. וזוהי סעודת "מלוה מלכה". (שו"ע או"ח סימן ש)

עניית אמן / ראוי לבנון בעניית אמן שכקריש ולאומרו בקול רם, וכדברי הנמרא כאן. (שם טו, א)

שוחה כמעשה בראשית / כי מאחר שהכלית מעשה בראשית היא שיניעו הכל לידו הרת נדולה ה' ושיבדו אותו, הרי המזכיר אמנותו בכבוד העולם נעשה כמקיים את העולם (אור החיים).

אל מלך נאמן / ופירשו כך לשון אמן משום שרצו חכמים לבאר חשיבות עניית אמן, ומפני מה משהמשים במלה זו דוקא, וכיצד נכללה בה קבלת על מלכות שמים (רש"י).

אורח ההלכה

אמירת "ויכלו" / גם יהיה אומר "ויכלו" בתפילת ערבית של שבת, וכדברי הנמרא כאן. (שו"ע או"ח רכח, א)

שאינו בני אדם מצויין לכבותה — נצטת. בבקר — נזון קריאת שנינו, וכן נולחרי נכסף. והיה כנור ונגל — נסיפיה דקרא 'ולת פועל ה' לא יניטו' — לא שמו לל ליחד שנו על גריותיו. שפוך על עולל — רישא דקרא 'ולת חמת ה' ללאתי הכיל שפוך וגו' " שפוך החמה ננקוה, נצטיל שעולל לחון ונטלין מנזית רנן. הובישו כי תועבה עשו וגו' — סיפיה דקרא 'גם נזש לא ינזשו וגם הכלס לא כו' ". במשיחי אלו תינוקות של בית רבן — שדרך תינוקות לנושקן נצטון. ובנביאי אלו תלמידי חכמים — שנאמר "ונצטיל לננ חכמה" (תהלים ז). מחריבין — ליכא שור. מחרימין — ליכא שור. מתכסין בהן כשמלה — כשזוללין לחון טעמי תורה הללו עושין ענתון כנועלימין לת דנריהם, מפני שאינן יודעים להשיב. ישנו בידו — חתה נקי — לפיכך קלין תהיה לנו, ותלמדנו חכמה.

אמר רב נחמן בר יצחק: בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה. יאמר אביי: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת, שנאמר "ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם".

אמר רבי אבהו: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו קריאת שמע שחרית וערבית, שנאמר "הוי משכימי בבקר שכר ירדפו וגו'" וכתב "והיה כנור ונגל תף וחליל ונן משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו" וכתב "לכן גלה עמי מבלי דעת". אמר רב המנונא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר: "שפך על עולל בחוץ וגו'" מה טעם 'שפך' — משום ד'עולל

בחוץ'. אמר עולא: לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה, שנאמר "הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו וגו' ". אמר רבי יצחק: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהושו קטן וגדול, שנאמר "והיה כעם ככהן" וכתב בתריה "הבוק תבוק הארץ". אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר "היו שריה כאילים לא מצאו מרעה". מה איל זה ראשו של זה בצד ונבו של זה — אף ישראל שבאותו הדור, כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. אמר רבי יהודה: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תלמידי חכמים, שנאמר "ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאי עד עלות חמת ה' בעמו עד [לאין מרפא". מאי "עד לאין מרפא"? — אמר רב יהודה אמר רב: כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו.

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב "אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו"? "אל תגעו במשיחי" — אלו תינוקות של בית רבן, "ובנביאי אל תרעו" — אלו תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. אמר ליה רב פפא לאביי: דידי ודידך מאי? — אמר ליה: אינו דומה הבל שיש בו חטא, להבל שאין בו חטא. וְאִמְרֵי לַיהוָה: אֵינֻן דֹּמָה הֶבֶל שֵׁשׁ בּוֹ חֲטָא, לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא. וְאִמְרֵי לַיהוָה: אֵינֻן דֹּמָה הֶבֶל שֵׁשׁ בּוֹ חֲטָא, לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא. וְאִמְרֵי לַיהוָה: אֵינֻן דֹּמָה הֶבֶל שֵׁשׁ בּוֹ חֲטָא, לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא. וְאִמְרֵי לַיהוָה: אֵינֻן דֹּמָה הֶבֶל שֵׁשׁ בּוֹ חֲטָא, לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא. וְאִמְרֵי לַיהוָה: אֵינֻן דֹּמָה הֶבֶל שֵׁשׁ בּוֹ חֲטָא, לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא.

ואמר רבא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה, שנאמר "שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא [ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש] (אם יש איש) עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה". איני?! יתאמר רב קטינא: אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה, שנאמר "כי יתפש איש באחיו בית אביו לאמר שמלה לכה קצין תהיה לנו" — דברים שבני אדם מתכסין בהן בשמלה ישנן בידך, והמכשלה הזאת תחת ידך.

במשיחי ובנביאי אל תרעו" (דברי הימים א', טו, כב) "אל תגעו במשיחי" — אלו תינוקות של בית רבן והם יקרים וחשובים כמלכים וכנהנים (מהרש"א) "ובנביאי אל תרעו" — אלו תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תורה של תינוקות של בית רבן. אמר ליה רב פפא לאביי: דידי ודידך מאי? אמר לו רב פפא לאביי: לימוד תורה שלי ושדך מהו? כלומר, מדוע יגרע ערך דברי התורה שאנו המבוגרים לומדים? אמר לו: אינו דומה הבל של מבוגרים, שיש בו חטא, להבל שאין בו חטא. ואמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין מבטלים תינוקות של בית רבן מלימודם אפילו לבנין בית המקדש. ואמר ריש לקיש לרי יהודה נשיאה: כך מקובלני מאבותי, ואמרי לה [ויש אומרים] מאבותיך: כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן לומדי תורה מחריבין אותה, רבינא אמר: מחרימין אותה.

ואמר רבא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה (אנשים נאמנים) שנאמר "שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה" (ירמיהו ה, א). ושואלים: איני? וכי כן הוא? והרי אמר רב קטינא: אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה, שנאמר "כי יתפש איש באחיו בית אביו לאמר שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך" (ישעיה ג, ו) כלומר, דברים שבני אדם מתכסין בהן כשמלה שהם דברים נעלמים ישנן בידך ואתה יודע בהם, לכן ראוי אתה להיות ממונה על הצבור. "והמכשלה הזאת תחת ידך".

אורח ההלכה

מכה תלמידי חכמים / המבזה תלמידי חכם עוזן נרדף בידו, ובית דין מניחים אותו ואין מתירים לו עד שימרצה אותו חכם שביהו. ביטול תינוקות / אין מבטלים תינוקות של בית רבן מלימודם לשם כך דבר ואפילו לשם מצוה נרדפה ככניו בית המקדש. עיר שאין בה תינוקות של בית רבן / מושבים מלמד בכל עיר כדי ללמד תורה לתינוקות. ועיר שאין המינוקות שבה לומדים כופים לכך את אנשי העיר כחרים וכלל דרך אחרת. וכדברי הנמר כאן. (שם סעיף ז)

עיונים
אין רפואה למכתו / נראה לכאור את הדברים על פי מה שמצינו במקרא (עיון למשל מלכים א' פרק יג) שמחל הקב"ה על כבודו אבל אינו מוחל על כבוד שלוחיו ועל ביוזן צדיקים, ולכן המבזה תלמידי חכמים בודאי יענש על כך בידו שמים (חות יאיר) משיחי אלו תינוקות / עיון ברש"י שהביא טעם לקריאת שם זה. ויש מפרשים שנקראו כך תינוקות על פי האמור בהמשך הדברים שלימוד התורה על ידי תינוקות מקיים את העולם ומביא נאולה; ולפיכך הם בבחינת משיח (עיון יעקב).

מסורת השי"ס
ו. ילקוט ירמיה רצט.
ז. שם.
ח. ילקוט ירמיה רעו (בשנינו שם).
ט. חגיגה יד, א.
י. חגיגה יד, א. נסיון מט א.

גרסות

אם יש איש מלים אלה שלא כמלים בסוגריים המרובעים היו מצויות במרות.
לאמר שמלה במקרא המלה לאמר אינה מצויה.